

ਚੁਨੌਤੀ ਦਾ ਸ਼ਾਮਨਾ ਕਰਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਚ ਜਸ਼੍ਮੂ ਦੀ ਚਾਰ ਚਨਾਰੀ

□ ਡਾਂ ਸਤਿਪਾਲ ਸ਼੍ਰੀਵਤਸ

ਲੇਖਕੇਂ, ਕਵਿਯੋਂ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰੋਂ ਤੇ ਵਨਸਪਤਿ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰੀਯੋਂ ਦਾ ਏਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਾਂ ਬੈਹਮ ਏ ਜੇ ਚਨਾਰੇ ਦਾ ਬੂਹਟਾ ਸਿਰਫ਼ ਕਸ਼ਮੀਰ ਘਾਟੀ ਚ ਗੈ ਜਸ਼੍ਮੀ-ਪਲੀ ਸਕਦਾ ਏ ਕੀ ਜੇ ਇਸਦੀ ਬਰੋਸ ਆਸਟੈ ਸ਼ੀਤੋ਷ਣ ਜਲਵਾਯੁ ਗੈ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਂਦੀ ਏ ਤੇ ਏਹ ਸਿਰਫ਼ ਉਤੇ ਗੈ ਵਿਕਾਸ ਪਾਈ ਸਕਦਾ ਏ, ਪਰ ਜਿਸਲੈ ਕੇਈ ਏਹ ਬੀ ਆਖਦੇ ਨ ਜੇ ਏਹ ਕਸ਼ਮੀਰ ਚ ਬੀ ਕੁਸੈ ਹੋਰ ਦੇਸੈ ਥਮਾਂ ਆਹਨੇਆ ਗੇਦਾ ਏ ਜਿ'ਧਾਂ ਕੇ ਪ੍ਰੋ। ਪ੃ਥਕਾਨਾਥ ਮਧੁਪ ਅਪਨੇ ਇਕ ਖੋਜ ਲੇਖ-‘ਸੀਤਲ ਛਾਯਾ ਕਾ ਆਖਾਨ ਪੇਡੁ ਚਿਨਾਰ’- ਚ ਇਸ ਮਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਏ। ਮਧੁਪ ਦਾ ਆਖਨਾ ਏ ਜੇ ਇਸੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਚ ਆਨਨੇ ਦਾ ਸ਼੍ਰੇਯ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹੋਂ ਗੀ ਏ ਕੀ ਜੇ’ ‘ਚਿਨਾਰ’ ਖੁਦ ਫਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦ ਏ ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ‘ਅਗ’ ਏ। ਭਲਾ ਇਸਦਾ ਏਹ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸੀ ਨਾਂ ਕੀ ਪੇਆ ? ਸ਼ਾਯਦ ਕੁਸੈ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮੁਸ਼ਲਿਮ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜਿਸਲੈ ਸਿਤਾਂਬਰ-ਅਕਤੂਬਰ ਮੀਨੋਂ ਚ ਇਸ ਦੇ ਅਗੀਆਂ ਆਹਲਾ ਲੇਖਾ ਲਾਲ ਪਤੇ ਦਿਕਖੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਏਹ ਨਾਂ ਪਾਈ ਦਿੱਤਾ ਹੋਗ। ਤਾਂ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਬੋਲੀ ਚ ‘ਚਿਨਾਰ’ ਗੀ ‘ਬੂਜ਼’ ਆਖਦੇ ਨ ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਠਣਡੀ ਛਾਮਾਂ ਆਹਲਾ ਬੂਹਟ ਹੋਂਦਾ ਏ।

ਪਰ, ਜਿਸਲੈ ਅਸ ਅਜ਼ਜਕਲ ਰਣਕੀਰ ਨੈਹਰਾ ਦੇ ਆਸੇ-ਪਾਸੈ-ਬਨੇ ਦੇ ਰਾਜੇਨਦ ਪਾਰਕ ਤੇ ਉਸ਼ਮਾਨ ਪਾਂਕੇ ਦੇ ਨੈਹਰਾ ਆਹਲੋਂ ਕੰਢੈ ਤੱਥ ਚਨਾਰੇ ਦੇ ਬੂਹਟੇ (ਜਿਂਦੀ ਤੁਮਰ ੫੦-੫੫) ਸਾਲੋਂ ਦੇ ਲਗਭਗ ਏ) ਦਿਕਖਨੇ ਆਂ ਤਾਂ ਅਸ ਭਾਏਂ ਬਿੰਦ ਏਹ ਸੋਚਿਥੈ ਜੇ ਇੰਦੀ ਬਰੋਸ ਤੇ ਰਣਕੀਰ ਨੈਹਰਾ ਦੇ ਠੰਡੇ ਪਾਨੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਫਲ ਏ, ਸਨ੍ਤੋ਷ ਕਰੀ ਲੈਨੇ ਆਂ ਪਰ ਜਿਸਲੈ ਆਕਾਸ਼ਵਾਣੀ ਜਸ਼੍ਮੂ ਦੇ ਪਰਿਸਰ ਤੇ ਹੋਰ ਕੇਇਥੋਂ ਘਰੇਲੁ ਤਪਵਨੋਂ ਚ ਬੀ ਇਨੋਂ ਗੀ ਮਠੋਂਦਾ ਦਿਕਖਨੇ ਆਂ ਤਾਂ ਬੀ ਏਹ ਸੋਚਿਥੈ ਚੁਪ ਕਰੀ ਜਨਨੇਆਂ ਜੇ ਇੰਦੀ ਇਨੀ ਬਰੋਸ ਥੋਡੀ ਹੋਆ ਕਰਦੀ ਏ ਜਿਨੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੱਥ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਪਰ ਫਹੀ ਜਿਸਲੈ ਅਸ ਜਸ਼੍ਮੂ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸ਼ਿਵ ਮਨਿਦਰ ਸ਼੍ਰੀ ਰਣਕੀਰੇਸ਼ਵਰ ਦੇ ਪ੍ਰਥਾਨ ਦ੍ਰਾਰ ਥਮਾਂ ਤੱਥ ਰਲੀ ਬਕਖੀ ਬਨੀ ਦੀ ਰੇਲਿੰਗ ਦੇ ਕਨੈ-ਕਨੈ ਬਰੋਸ ਕਰਦੇ ਚਾਰ-ਚਨਾਰੋਂ ਗੀ ਗੰਮੀ-ਸਦੀ ਚ ਬੀ ਲੈਹਲਹਾਂਦੇ ਦਿਕਖਨੇ ਆਂ ਤਾਂ ਸਾਢੇ ਚੰਜੇ ਦਾ ਠਕਾਨਾ ਨੀਂ ਰੱਹਦਾ। ਏਹ ‘ਚਾਰ ਚਨਾਰੀ’ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਚਨਾਰੋਂ ਗੀ, ਤੇ ਖਾਸ ਕਰਿਥੈ ਡਲ ਝੀਲਾ ਚ ਖਡੋਤੇ ਦੀ ‘ਚਾਰ ਚਨਾਰੀ’ ਗੀ ਤੇ ਫਹੀ ਜਸ਼੍ਮੂ ਦੀ ਰਣਕੀਰ ਨੈਹਰਾ ਦੇ ਕੰਢੈ ਹੋਰੇ-ਭਰੇ ਤੇ ਮਸਤ ਚਨਾਰੋਂ ਆਸਟੈ ਇਕ ਬੜੀ ਚੁਨੌਤੀ ਦਿੰਦੇ ਹੋਈ ਬਧਾ-ਫੁਲਲਾ ਕਰਦੀ ਏ। ਧਨ ਏ ਇਨੋਂ ਗੀ ਜੇਹਡੇ ਦਿਨ ਭਰ ਅਪਨੇ ਅਗੁਆਂ ਲੰਘਨੇ ਆਹਲੇ ਜ਼ਹਾਰੋਂ ਕਾਰੋਂ, ਸ਼੍ਰੂਟੋਂ, ਮੇਟਾਡੋਰੋਂ ਬਾਗੈਗ ਬਾਹਨੋਂ ਦਾ ਅਨਸ਼ਭ ਧੂੰ ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ ਇਧਾਂ ਪਚਾਇਥੈ ਮਸਤ ਰੌਹਨਦੇ ਨ ਜਿ'ਧਾਂ ਭਗਵਾਨੁ ਸ਼ਿਵ ਸਮੁੰਦਰ ਮੰਥਨ ਥਮਾਂ ਨਿਕਲੇ ਦੇ ਵਿਥ ਦਾ ਪਾਨ ਕਰਿਥੈ ਗਮ੍ਭੀਰ ਤੇ ਮਸਤ ਤੇ ਸਮਾਧਿ ਅਵਸਥਾ ਚ ਗੈ ਰੇਹ ਹੈ। ਸ਼ਾਯਦ ਇਨੋਂ ਚਾਰ-ਚਨਾਰੋਂ ਅਪਨੇ ਅਰਾਧਿ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਗੈ ਬਰਦਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਏ। ਜਾਂ ਇਧਾਂ ਮਨੋ ਜੇ ਏਹ ਭਗਵਾਨੁ ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਗਣ ਗੈ ਚਨਾਰ ਰੂਪ ਚ ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਚ ਖਡੋਇਥੈ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਪੈਹਰਾ ਦੇਆ ਕਰਦੇ ਨ, ਨੇਈ ਤਾਂ ਲਗਾਤਾਰ ਇੰਦੇ ਅਗੁਆਂ ਔਨੇ-ਜਾਨੇ ਆਹਲਿਥਮਾਂ ਗਡ੍ਹਿਥਮਾਂ ਨਿਕਲਨੇ ਆਹਲਾ ਜਰੀਲਾ ਧੂੰ ਤੇ

1. ਸ਼ੀਰਜ਼ਾ (ਹਿੰਦੀ) ਜੇ ਏਣਡ ਕੇ ਅਕੈਡਮੀ-ਆਰਟ ਕਲਚਰ ਏਣਡ ਲੈਂਕੇਜ਼ ਫਰਵਰੀ-ਮਾਰਚ 1999, ਜਸ਼੍ਮੂ ਸਫ਼ਾ 6-7

कनै उंदे तेज रफ्तार कनै चलने कनै उडरने आहली धूड़ कनै इंदी छाया रूपी गोदा च बौहने आहले जनानियें ते मर्दे दे हत्थ-मूळ ते कप्पडे मैले होई गै सकदे न, बो उंदे अगै रक्खे दे फुल्ले-हारें दे ढेरें दा बी बुरा हाल होई सकदा ऐ। पर, भगवान् शिव दे एह चारै पैहरेदार अपनी नेही शुद्ध छाया ते हवा दे हथ्यारें दा इस्तेमाल करदे न जिस कनै कुसै दा बी किश नेई बिगड़ा। अस ते समझने आं जे इनैं चार-चनारें च भगवान् रणवीरेश्वर दी गै शक्ति आई गेदी ऐ। होई सकदा ऐ भगवान् शिव उप्पर भक्ते द्वारा रोजाना ढाले जाने आहले ज्हरें लोटें दा जल अन्दरो-अन्दर आइयै इंदिये जंडें गी सींचदा होऐ तां गै एह सर्दी ते मई-जून म्हीनें दी शिद्दत गर्मी च बी हरे-भरे ते मस्त रौंहदे न। जेकर इंदे भ्रात कश्मीरी चनार (डल झीला दी चार चनारी गी मलाइयै) कश्मीर घाटी च गर्मियें दे दिनें औने आहले नेके पर्यटके दा अपनी ठंडी छौं, ते खूबसूरत बनौट बगैरा कनै मनोरंजन करांदे न तां एह बी श्री रणवीरेश्वर मंदर च औने आहले दर्शनार्थियें ते रेलिंग दे कनै-कनै बैठे दे फुल्ल बेचने आहलें गी अपनी ठंडी-ठंडी छौं ते खूबसूरत हरियाली कनै उनै गी बी ते उंदे फुल्लें गी बी तरोताजा ते खुश रखदे न। ते उद्धर नैहरा दे कंडै बरोस करा करदे उस्मान पार्क ते राजेन्द्र पार्क दी शोभा गी चार चन लांदे रौंहदे न ते उंदे कनै उनै पार्के च आइयै जेहडे पिकनिक करने दी खातर बौंहदे न उंदा जेहडा मनोरंजन होंदा ऐ उंदी ते गल्ल गै छोड़ो की जे इस बारे च सिर्फ उनै दस्सी सकदे न। पर एह तत्थ बडे चर्जे आहला ऐ जे नैहरा दे कंडै जम्मने ते बरोस करने आहले चनारें च ते श्रीरणवीरेश्वर मंदर दे परिसर दे कनारे बरोस करा रेदे चार-चनारें च जमीन-असमान दा फर्क ऐ की जे उनै चनारें गी ते स्हेई अर्थे च पालने आहला बर्फ जन ठंडे पानी आहली चनाव नदी दी नैहरा दा पानी ऐ जदके श्रीरणवीरेश्वर मंदर परिसर आहली चार-चनारी ते सुककी ते खुशक जगह पर बी भगवान शंकर दी किरपा कनै गै बधी-पलियै बरोस पा करदी ऐ। सच्च गै जियां उप्पर आक्खेआ गेआ ऐ, इंदी फहाजत ते पालमा भगवान् उप्पर ढालेआ जाने आहला जल गै धरती ते अदरो-अंदर बगियै करदा ऐ। तां गै ते एह हर मौसम च मस्त रौंहदे न भाएं सर्दियें च इंदे बी किश पत्तर झडी जंदे न, जियां दी कश्मीर घाटी दे चनारें दे झडे दे पत्तरें आहला लेखा जम्मू च कोई कदर गै नेई ऐ, जिसकरी एह जरूर निम्मोज्ञान होइयै सोचदे न जे अस गर्म खुशक धरती पर आइयै इत्थुआं दे बड़ (पिप्पल), बोहड़, चीड़ अम्ब, किक्कर, पलाह क्रोंगल याहली, खैर, तूत, कामला, तुनी, दर्रेंक, आमला, कैबल, वैर जनेह नेके बूहटे कनै छाना-बशाना होइयै बधन-मठोन लगी पे आं, पर साढ़ी इत्थै कदर गै कोई नेई। उन्हां इन्नी गल्ल जरूर ऐ जे इस सांझ-सुबोध ते भाईचारे आहली धरती ने अपनिया गोदा च लेइयै खुराक देइयै साढ़ी पालमां शुरू करी दिती दी ऐ। इस लेई अस इस धरती गी बी अपनी मां गै समझने आं ते उप्पर गिने दे बूहटें गी अपने भ्रात। इन्नी ते साढ़े लेई बी खुशी आहली गल्ल ऐ जे जित्थै अस कश्मीर घाटी सिर्फ देयार, सफेदा, सेब, नाशपाती, गोशा, अखरोट ते बदाम इनै-गिने दे बूहटे कनै दोस्ती ते भाई चारा नभाने आं उत्थें इस धरती पर अस नेके किस्में दे बूहटें कनै बधाफला करने आं। एह साढ़ी खुश किस्मती ऐ जे अस हून बूहटें दे बडु परोआर बिच्च बरोस पा करने आं। इस थमां साढ़ी कुब्बत दा अंदाजा असानी कनै लाया जाई सकदा ऐ जे अस हर किस्म दे बातावरण जां जलवायु च अपना सन्तुलन बनाई रखने दी सलाहियत रखने आं। इयां गल्ल साफ ऐ जे अस कुसै इक खास प्रदेश जां लाके दी बरासत नेई आं। अस ते सारी धरती मां दे पुतर आं जियां दा कम्म इस धरती माता गी प्रदूषण कोला बचाना ऐ तां जे इस धरती उप्पर रौहने आहले सारे जीव-जन्म बमारियें कोला मुक्त होइयै स्वस्थ जीवन बताई सकन। इसै मिशन गी लेइयै अस

ਕਸ਼ਮੀਰ ਘਾਟੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਬਫ਼ਨੀ ਪਹਾੜੀ ਲਾਕੇਂ ਚ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਰੈਹਨੇ ਆਂ ਪਰ ਜਮ੍ਮੂ ਸੰਭਾਗ ਦੇ ਗਰੰ-ਖੁਸ਼ਕ ਮਦਾਨੀ ਲਾਕੇਂ ਚ ਬੀ ਖੁਸ਼ ਰੇਹਿਯੈ ਬਰੋਸ ਪਾ ਕਰਨੇ ਆਂ। ਗਲਲ ਸਾਫ਼ ਏ ਜੇ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਗਜਬ ਦੀ ਸੈਹਨ ਸ਼ਕਿ ਏ ਤਾਂ ਗੈ ਅਸ ਕਸ਼ਮੀਰਾ ਦੀ ਬਫ਼ਨੀ ਸਦੀਂ ਤੇ ਜਮ੍ਮੂ ਦੀ ਲੂਹ ਲਗਨੇ ਆਹਲੀ ਗਰੰਗੀ ਸਦਾ ਲੈਹਲਹਾਂਦੇ ਹੋਏ ਝਲਲੀ ਲੈਨੇ ਆਂ। ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਾਂਕਰ ਬਾਬਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਕਨੈ ਅਸ ਹਰ ਹਾਲਤੀ ਚ ਖੁਸ਼ ਰੇਹਿਯੈ ਔਨੈ-ਜਾਨੇ ਆਹਲੇਂ ਗੀ ਤੇ ਸਾਡੇ ਖਲਲ ਬੌਹਨੇ ਆਹਲੇਂ ਗੀ ਅਪਨੀ ਪਾਰੀ-ਠੰਡੀ ਮੰਦ-ਮੰਦ ਬਲਾ ਕਨੈ ਖੁਸ਼ ਰਖਨੇ ਆਂ। ਪਰ ਏਹ ਗਲਲ ਬੀ ਸਾਫ਼ ਏ ਜੇ ਅੱਖੀਂ ਜਮ੍ਮੂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਗੀ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸਦੇ ਬਾਹਰੀ ਤੌਰ ਪਰ ਗਰੰ-ਖੁਸ਼ਕ ਸਭਾਡ ਦੇ ਇਕ ਚੁਨੌਤੀ ਆਹਲਾ ਲੇਖਾ ਅਪਨਾਯਾ ਹਾ, ਕੀਜੇ ਏਹ ਧਰਤੀ ਤੱਥ-ਤੱਥ ਭਾਏਂ ਗਰੰ-ਖੁਸ਼ਕ ਤੇ ਪਰ ਇਸਦੇ ਦਿਲੈ ਚ ਢੁੰਹਗਾ ਪਾਰ ਤੇ ਮਹਿਬਤ ਛਹੀ ਦੀ ਏ। ਏਹ ਤੇ ਇਸ ਕਹਾਵਤ ਗੀ ਸਾਰਥਕ ਕਰਦੀ ਏ-ਨਾਰਿਕੇਲ ਸਮਾਕਾਰ ਦੂਖਧਨੇ ਸੁਹਦ ਜਨਾਃ।

ਅਨ੍ਯ ਬਦਿਕਾ ਕਾਰਾ ਬਹਿਰੇਵ ਮਨੋਹਰਾਃ।

ਅਰਥਾਤ् ਸਜ਼ਜਨ ਲੋਕ ਨਰੇਲ (ਨਾਰਿਯਲ) ਦੇ ਫਲੈ ਆਹਲਾ ਲੇਖਾ ਹੋਂਦੇ ਨ ਜੇਹਡੇ ਬਾਹਰਾ ਦਾ ਭਾਏਂ ਬੇਸੁਰੇ ਤੇ ਬੇਨੁਹਾਰੇ ਗੈ ਹੋਂਦੇ ਨ ਪਰ ਅਨਦਰਾ ਦਾ ਮਿਟਠੇ ਤੇ ਹਮਦਰਦ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਜਦਕੇ ਦ੍ਰਾਏ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੋਕ ਬੈਰ ਫਲ ਆਹਲਾ ਲੇਖਾ ਹੋਂਦੇ ਨ, ਜੇਹਡੇ ਬਾਹਰਾ ਦਾ ਤੇ ਬਡੇ ਅਕਵਾਕ ਤੇ ਚਿਕਨੇ-ਚੁਪਡੇ ਤੇ ਸ਼ੈਲ-ਸਨਹਾਕਡੇ ਹੁੰਦੇ ਨ ਪਰ ਤੰਦਾ ਸ਼ਵਾਦ ਅਰਥਾਤ् ਤੰਦਾ ਵਧਾਰ ਠੀਕ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ।

ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਸਪ਼ਸ਼ਟ ਏ ਜੇ ਏਹ ਜਮ੍ਮੂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਪਾਰ-ਮਹਿਬਤ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਏ। ਏਹ ਸਰਵਜਨ ਹਿਤਾਯ (ਸਥ ਜਨੇਂ ਦਾ ਹਿਤ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ) ਸੁਹਾਕਰੇ ਗੀ ਸੋਲਾਂ ਆਨੇ ਚਰਿਤਾਰਥ ਕਰਦੀ ਏ। ਇਤਥੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਕੋਲਾ ਗੈ ਕੇਈ ਕਿਦੇਸੀ ਜਾਤਿਆਂ (ਨੇਕੋਂ ਧਰੰ-ਧੰਥੇਂ ਗੀ ਮਨੁਸੇ ਆਹਲਿਆਂ), ਜਿਂਦੇ ਚ ਯੂਨਾਨੀ ਖਾਸ ਕਾਰਿਯੈ ਕਾਬਲੇ-ਜ਼ਿਕਰ ਨ, ਹਮਲਾਕਰ ਤੇ ਬਾਪਾਰੀ-ਰੂਪੈ ਚ ਆਂਦਿਆਂ ਗੇਇਆਂ ਤੇ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੱਥ-ਤੱਥ ਬਵਸਿਸਥੈ ਇਤਥੁਆਂ ਦੇ ਬਣਿੰਦੇ ਕਨੈ ਰਲੀ-ਮਿਲਿਯੈ ਰੈਹਨ ਲਗੀ ਪੇਇਆਂ। ਇਸ ਢੁਗਗਰ ਧਰਤੀ ਦੇ ਕੇਈ ਗ੍ਰਾਏਂ ਚ ਯੂਨਾਨ ਠੌਕਰੇਂ ਦੇ ਕੇਈ ਘਰ ਲਭਦੇ ਨ ਜੇਹਡੇ ਅਪਨੇ ਯੂਨਾਨੀ ਧਰਮ ਥਮਾਂ ਹਿਨਦੂ ਧਰਮ ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਨੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬੀ ਅਪਨੇ ਧਰਮ ਦਿਆਂ ਕਿਥ ਖੂਬਿਆਂ ਹੂਨ ਬੀ ਸਮਾਹਾਲੀ ਰਖਦੇ ਨ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਚ ਸ਼ਵ. ਜਗਦੀਸ਼ਚਨਦ ਸਾਠੇ ਹੁੰਦਾ ਲੇਖ - “ਢੁਗਗਰ ਚ ਯੂਨਾਨੀ ਬਸ਼ਿਤਿਆਂ” ਪਢਨੇ ਜੋਗ ਏ। ਅਨੁਮਾਨ ਏ ਜੇ ਇੰਦੇ ਬੁਜੁਰਗ ਸਿਕਂਦਰ ਢਾਰਾ ਅਪਰ ਮਦਰ (ਜਮ੍ਮੂ ਸੰਭਾਗ ਦੇ ਪਚ਼ਾਸੀ-ਤੱਤੀ ਭਾਗ ਦਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਨਾਂ) ਦੇ ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ ਗੀ ਰਹਾਨੇ ਦੇ ਬਾਦ ਚਨਾਵ ਨਦੀ ਤਕ ਪੁਜ਼ਜਨੇ ਪਰ ਤੱਦੀ ਸੌਤ ਹੋਈ ਜਾਨੇ ਪਰ ਤੱਦੀ ਫੌਜਾ ਦੇ ਮਤੇ ਸਾਰੇ ਸੈਨਕ ਤੇ ਪਰਤੋਇਧੈ ਅਪਨੇ ਮੁਲਖੇਂ ਗੀ ਚਲੀ ਗੇ ਹੈ, ਜਦਕੇ ਕਿਥ ਇਸ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਬਿਚਵ ਗੈ ਬਸਸੀ ਗੇ ਹੈ।

ਇੰਦੇ ਇਲਾਵਾ ਸਾਠੇ ਤੇ ਜੋਸ਼ੀ ਬ੍ਰਾਵਣ, ਚੁਹਾਨ ਖਤਰੀ ਤੇ ਠਕਕਰ (ਚੌਹਾਨ ਰਾਜਪੂਤੋਂ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜ) ਸੁਗਲ ਸੁਸਲਮਾਨ ਤੇ ਕੇਈ ਸੂਫੀ ਸੈਨਤ ਬੀ ਬਾਹਰਾ ਦਾ ਆਇਧੈ ਇਤਥੋਂ ਬਸਦੇ ਗੇ ਹੈ। ਇਨਾ ਗੇ ਨੇਈ ਬਲਕੇ ਪੇਡੁ-ਪੌਦੇਂ ਬਿਚਵਾ ਜੇਹਡੇ ਇਤਥੁਆਂ ਦੇ ਫਲਦਾਰ ਬੂਹਟੇ ਨਿੰਬੂ, ਜਮਹੀਲੂ, ਗਰਗਲ, ਆਖਰੇ, ਕਕੋਹੇ, ਦੇਸੀ ਅੰਬ, ਮਰੂਦ, ਚਗੋਤਰਾ ਬਗੈਰਾ ਕਨੈ ਸ਼ਾਨਾ-ਬਸ਼ਾਨਾ ਹੋਇਧੈ ਫਲਾ-ਫੁਲਲਾ ਕਰਦੇ ਨ, ਲੀਚੀ, ਚੀਕੂ, ਦਸੈਹਰੀ ਅੰਬ ਤੇ ਨਾਗਪੁਰੀ ਸੰਤਰੇ ਬਗੈਰਾ ਫਲਦਾਰ ਬੂਹਟੇ ਬੀ ਬਾਕੀ ਰਾਜਿੰਦੇ ਥਮਾਂ ਆਹਨਿਯੈ ਇਤਥੋਂ ਲਾਏ ਗੇ ਨ ਤੇ ਹੂਨ ਬੀ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਪਰ ਲਾਏ ਜਾ ਕਰਦੇ ਨ ਤੇ ਇਧਾਂ ਗੈ ਸਾਗਵਾਨ, ਰਬਡੁ, ਤਾਡੁ, ਬਗੈਰਾ ਬੂਹਟੇ ਬੀ ਦੂਏਂ ਰਾਜਿੰਦੇ ਚਾ ਆਹਨਿਯੈ ਲਾਏ ਗੇਦੇ ਨ ਜੇਹਡੇ ਚੀਡੁ, ਬੋਹਡੁ, ਬੈਰ, ਆਮਲਾ, ਨਿਸ਼ਾਨ, ਖੈਰ, ਕਿਕਕਰ ਬਗੈਰਾ ਕਨੈ ਬਧਾ-ਮਠੀਆ ਕਰਦੇ ਨ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਸਭਨੋਂ ਮਸਾਲੇਂ ਕੋਲਾ ਸਾਫ਼ ਜਾਹਰ ਹੋਈ ਜੰਦਾ ਏ ਜੇ ਜਮ੍ਮੂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਬਾਤਾਕਾਰਣ ਚ ਗਜਬ ਦੀ ਮਿਠਾਸ, ਆਪਸੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਖੂਬੀ ਤੇ ਪਾਰ-ਮੋਹਿਬਤ ਦਿਆਂ ਸਭਮੈ ਸਲਾਹਿਤਾਂ ਮਜੂਦ ਨ। ਇਸੈ ਧਰਤੀ ਦੀ ਏਹ ਖੂਬੀ ਏ ਜੇ ਇਤਥੈ ਕਦੀਮੀ

जमाने च जम्मू शैहरै आहलिया जगह पर जित्थे कदें जंगल हा ते जिसदे बशकार इक तलाऽ हा, जिसदे कंडै शेर ते बकरी गी कनो-कनी पानी पांदे दिक्खियै शकार खेढ़ने गी आए दा राजा जंबूलोचन गदगद होई गेआ हा ते उन उस्सै लै इत्थे इक शैहर बसाइयै अपनी राजधानी बनाने दा निश्चा करी लेआ हा। फ्ही किश म्हीनै च गै उसदा निश्चा कार्य रूप च परिणत होई गेआ हा। उन उसदा नां॒ रक्खेआ जम्बू शैहर जेहडा बल्लैं-बल्लैं ध्वन्यात्मक परिवर्तन कनै 'जम्बू शैहर' नां॒ कनै मशहूर होई गेआ ऐ, जेहडा अज्ज बल्लैं-बल्लैं महानगर दा रूप लै करदा ऐ।

जम्बूलोचन दे समें कोला बी पैहलें एह धरती विशाल मद्र जनपद दा उत्तरी हिस्सा ही। बायु पुराण च वर्णत-देवका नदी दे बारे च एह श्लोक-

"उमादेवी ति मद्रेषु देविका या सरिद् बरा।"

अर्थात् उमादेवी (पार्वती माता) मद्रदेश च श्रेष्ठ देवका नदी दा रूप लेइयै बगदी ऐ इस गल्ला दी तसदीक करदा ऐ जे वाक्या गै एह प्रदेश मद्र जनपद दा हिस्सा हा। महाभारत दे पात्तर पञ्ज पाण्डवें चा नकुल ते सहदेव दी मां, माद्री इत्थुआं दी गै ध्यान ही जिसदा भ्राऽ मशहूर राजा शल्य हा, जेहडा महाभारत दे जंग च अपनी वचन बद्धता दे कारण दुर्योधन पास्सेआ लड़ेआ हा। ईसा पूर्व 800 बरे पैहलें संस्कृत व्याकरण अष्टाध्यायी दे रचनाकार मशहूर विद्वान् पाणिनि ने अपनी रचना लिखने कोला पैहलें इस धरती च बोली जाने आहली मशहूर विद्वान् पाणिनि ने अपनी रचना लिखने कोला पैहलें इस धरती च बोली जाने आहली संस्कृत भाशा दा सर्वेखन कीता हा तां गै उसदे च रावी, उज्ज बेर्ई, देविका, त्रिकुटा पर्वत, (वैष्णोदेवी दा प्हाड़) पूर्व मद्र, उत्तर मद्र, भद्र (भद्रवाह) बगैरा नदियें, प्हाड़े ते जगहें दे नां॑ दा जिकर होए दा ऐ बेशक पाणिनि ने इत्थुआं दियें बाकी नदियें दा जिकर नेई ऐ कीते दा, पर होर केर्ई पुराणें च त'वी (तपिषी, तौषी, तापसी सूर्यपुत्री, नां॒ कनै मशहूर) ते चन्हाऽ (चन्द्रभागा, अशिक्नी नां॒ कनै मशहूर) दा जिकर औंदा ऐ। तोषित त'वी तते पानी आहली (तोषित भास्करा) ते चन्हाऽ ठण्डे पानी आहली (चन्द्रांशु शीतला चन्द्रमे दियें पानी आहली) परिवर्तन कनै उसदा चेत्ता करांदियां न। उप्पर मद्र दे जिस किरणें आहणा लेखा ठण्डी) परिवर्तन कनै उसदा चेत्ता करांदियां न। उप्पर मद्र दे जिस पोरस नां॒ आहले राजे गी सिंकंदर ने टैक्सला दे गद्दार राजा आम्बी दी मदद कनै रहाया हा ओह पुरु बैंस दा खीरला राजा हा।

इस्सै धरती दे घुमक्कड़ विद्वान् कप्पया पांचाल ते उदालक अरुणि बगैरा ने उपनिषद् काल च बेशक अपना सिक्का जमाया हा, पर मद्र जनपद दे गुआंढी राज कैकेय राज दे राजा अज्जपति ने उंदे कोला बी दर्शन शास्त्र दा मता गम्भीर विद्वान् हा, तां गै उदालक अरुणि इक बारी उसदे कोल ब्रह्म विद्या दे बारे च शंकाएं दा समाधान करने आस्तै गेआ हा। अज्ज पति दियां दौं धियां-हियां-सावित्री ते कैकेयी। सावित्री दा व्याह शालव कुमार सत्यवान् कनै ते कैकेयी दा जुध्या दे राजा दशरथ कनै होआ हा।

इस धरती दी एह बी खास विशेषता ऐ जे इत्थे धार्मक सद्भाव ऐ। इस्सै वजह कनै हिन्दू मुसलमान, सिक्ख ते ईसाई मज़हबें दे लोक अपने-अपने धर्म उप्पर कायम रेहियै बी दूए धर्मे कनै ते दूए धर्मे गी मनने आहले कनै नां नफरत करदे न ते नां उंदी पूजा-राधना

ਚ ਖਲਲ ਪਾਂਦੇ ਨ। ਜੇਕਰ ਕੁਤੈ-ਕਵੈਂ ਅਪਵਾਦ ਸ਼ਵਰੂਪ ਚ ਇਸ ਬਾਰੇ ਚ ਕੋਈ ਤੁਟੀ ਹੋਈ ਬੀ ਜਾ ਤਾਂ ਤਸਦਾ ਪ੍ਰਾਹਿਚਿਤ ਅਧ੍ਯੁ-ਚੇਂ ਗਲੈਂ ਲਗਿਥੈ ਤੇ ਮਾਫੀ ਮੰਗਿਥੈ ਕਰੀ ਓਡ੍ਰੇ ਨ।

ਇਥੈ ਹਿਨ੍ਦੁਏਂ ਦੇ ਕੇਈ ਨੇਹ ਪਵਿਤਰ ਮਨਦਰ ਤੇ ਗੁਫਾਂ ਨ ਜਿੰਦੇ ਬਾਰੇ ਚ ਇਤਿਹਾਸ ਬੀ ਚੁਪ ਐ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਪਵਿਤਰ ਸਥਲੋਂ ਚ ਮਤੀ ਗਿਨਤਰੀ ਸ਼ਿਵ ਤੇ ਸ਼ਕਤਿ ਦੇ ਪਵਿਤਰ ਸਥਲੋਂ ਦੀ ਐ, ਜਿੰਦੇ ਚ ਬੀ ਵੈ਷ਣੋਂ ਦੇਵੀ, ਸਰਥਲ ਦੇਵੀ, ਬਾਲਾ ਸੁਨਦਰੀ ਦੇਵੀ (ਨਗਰੀ ਤੇ ਸੁਨਦਰੀ ਕੋਟ), ਪਿੰਗਲਾ ਦੇਵੀ, ਬਾਹਵੇ ਆਹਲੀ ਮਾਤਾ, ਦੌਹਲੋਂ ਆਹਲੀ ਜੌਂਡੇਂ ਆਹਲੀ ਮਾਤਾ, ਸੁਕਰਾਲਾ ਮਾਤਾ ਬਗੈਰਾ ਤੇ ਸ਼ਿਵ ਖੋਡੀ, ਬੁਡਫਾ ਅਮਰਨਾਥ, ਕਾਮੇਸ਼ਵਰ ਮਨਦਰ (ਅਖਨੂਰ) ਰੂਪਨਗਰ ਦੇ ਆਪ ਸ਼ਾਮ੍ਬੁ, ਸ਼ਿਵ ਖੋਡੀ, ਪੁਰਮਣਡਲੇਖਵਰ, ਐਰਵਾਂ ਆਹਲੇ ਮਹਾਦੇਵ, ਵਿਲਲੇਖਵਰ, ਸ਼ੁਦਾ ਮਹਾਦੇਵ ਬਗੈਰਾ ਨ, ਤਾਂਅਾਂ ਗੈ ਇਥੈਂ ਨਰਸਿੰਹੋਂ ਦੇ, ਹਨੁਮਾਨ, ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਧਾ ਕ੃਷ਣ ਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ ਦੇ ਬੀ ਕੇਈ ਮਨਦਰ ਨ। ਨਾਗ ਦੇਵਤੇ ਦੇ ਪਵਿਤਰ ਥਾਹੋਂ ਤੇ ਥਾਨੋਂ ਚ ਭਦ੍ਰਵਾਹ ਦੇ ਲਾਕੇ ਚ ਬਾਸਕੁਣਡ ਝੀਲ ਗੀ ਮਲਾਇਥੈ ਕੇਈ ਨ ਤੇ ਜਮ੍ਮੂ ਦੇ ਕੋਲ ਮਾਨਸਰ ਤੇ ਸਰਹੂਰੀਸਰ ਤੇ ਪਲੀ ਟਾਂਪ ਦੇ ਕੋਲ ਨਾਗ ਥਾਨੋਂ ਦੇ ਇਲਾਕਾ ਹੋਰ ਬੀ ਕੇਈ ਇਥੈਂ ਨ। ਮੁਸਲਮਾਨੋਂ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਤੇ ਪਵਿਤਰ ਥਾਹੋਂ ਚ ਸ਼ਹਾਦਰਾ ਸ਼ਰੀਫ (ਰਜੌਰੀ), ਜਮ੍ਮੂ ਚ ਨੌਗਜਿਥੈ ਦੀ ਜਿਧਾਰਤ ਪੰਜਪੀਰ (ਤਾਂਵੀ ਪੁਲ), ਹਵਾਈ ਅਡੂ ਦੇ ਕੋਲ ਪੀਰ ਬਾਵਾ ਬਗੈਰਾ ਕੇਈ ਨ। ਇਥੈਂ ਗੈ ਸਿਕਖੋਂ ਦੇ ਪਵਿਤਰ ਥਾਹੋਂ ਚ ਨਗਾਲੀ ਸਾਹਿਬ ਇਨ੍ਹੋਂ ਸਾਂਭਨੀ ਤਦਾਹਰਣੋਂ ਕੋਲਾ ਸਾਫ ਜਾਹਰ ਹੋਈ ਜੰਦਾ ਐ ਜੇ ਏਹ ਜਮ੍ਮੂ ਦੀ ਪਵਿਤਰ ਧਰਤੀ ਆਪਸੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੇ ਸਾਮ੍ਰਦਾਯਕ ਸਦ੍ਭਾਵ ਦਾ ਸਮਨਵਿਆਤਮਕ ਰੂਪ ਐ। ਇਥੈਂ ਮਾਹਨੁਏਂ ਚ ਪਕਖਰੁ- ਪਖੇਰੁਏਂ ਤੇ ਬੂਹਟੋਂ ਚ ਤੇ ਇਤਥੁਆਂ ਤਕ ਜੇ ਨਦਿਧੇਂ-ਨਾਲੋਂ ਚ ਸਾਂਝ-ਭਾਈਕਾਲੀ ਤੇ ਸਮਨਵਿਆਤਮਕ ਭਾਵ ਦਿਕਖਨੇ ਚ ਲਭਦਾ ਐ।

ਸਾਡੀ ਚਨਾਰ ਜਾਤੀ ਦੇ ਨਿਕੇ ਬੂਹਟੋਂ ਜਿਸਲੈ ਪੈਹਲੀ ਬਾਰੀ ਇਥੈ ਆਹਨਿਥੈ ਅਪਨੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇਇਥੈ ਇਤਥੁਆਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਗੋਦਾ ਚ ਪਲਨੇ-ਮਠੋਨੇ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪਾਯਾ ਹਾ, ਤਾਂ ਹੋਈ ਸਕਦਾ ਐ ਜੇ ਸਾਡੇ ਮਤੇ ਸਾਰੇ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਤੇ ਜਮ੍ਮੁਆਂ ਦੇ ਭਾਏਂ ਦੇ ਦਿਲੋਂ ਚ ਬਕਖਰਿਆਂ-ਬਕਖਰਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿਕ੍ਰਿਧਾ ਹੋਇਆਂ ਹੋਨ, ਪਰ ਅਥੋਂ ਤੰਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ ਇਥੈ ਬਸ਼ਨੇ ਦਾ ਪਕਾ ਇਨਾਦਾ ਕਰਿਥੈ ਜਮ੍ਮੁਆਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਮਮਤਾਮਹੀਂ ਗੋਦਾ ਚ ਬਧਨਾ-ਮਠੋਨਾ ਤੇ ਬਰੋਸ ਪਾਨਾ, ਤੇ ਤਤਥੋਂ ਬੀ ਖਾਸ ਕਰਿਥੈ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਕਨੈ ਇਸ ਪਵਿਤਰ-ਸ਼ਿਵ ਦੁਆਰ ਚ ਆਸ਼ਰਿਧ ਪਾਇਥੈ ਮਹੇਸ਼ਾਂ ਮਸ਼ਤ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਰੈਹਨੇ ਦਾ ਪਕਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰੀ ਲੇਆ ਹਾ। ਏਹ ਸਾਡਾ ਅਹੋਭਾਗ ਨੇਈ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੇਹ ਐ। ਪਰ, ਇਕ ਗਲਲ ਜ਼ਾਰੂਰ ਐ ਜੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸਦੇ ਜੇ ਅਥੋਂ ਇਸ ਗਰੰਥ ਨੇ ਖੁਸ਼ਕ ਧਰਤੀ ਤੱਥ ਹਰ ਚੁਨੌਤੀ ਦਾ ਸਾਮਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬਧਨਾ-ਮਠੋਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੀ ਦਿਤੇ ਦਾ ਐ ਤੇ ਅਪਨਿਥੈ ਖੂਬਿਥੈ ਕਨੈ ਇਤਥੁਆਂ ਦੇ ਬਾਤਾਵਰਣ ਗੀ ਸਾਫ-ਸੁਥਰਾ ਤੇ ਪ੍ਰਦੂ਷ਣ-ਮੁਕਤ ਰਖਨੇ ਆਸਟੈ ਅਪਨਾ ਜੋਗ-ਦਾਨ ਬੀ ਦੇਆ ਕਰਨੇ ਆਂ, ਪਰ ਇਕ ਨਿਮੋਝਾਨੀ ਦੀ ਪੀਡ੍ਰ ਸਾਡੇ ਅਨੰਦਰ ਜ਼ਰੂਰ ਅਥੋਂ ਗੀ ਤਕਲੀਫ ਦੇਆ ਕਰਦੀ ਐ। ਔਹ ਏਹ ਜੇ ਜਿਥੈਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਘਾਟੀ ਚ ਤਤਥੁਆਂ ਦੇ ਕਵਿ ਤੇ ਲੇਖਕ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਕਵਿਧਿਤ੍ਰੀ ਲਲਲਦਧਿਦ ਕੋਲਾ ਲੇਇਥੈ ਅਜ਼ ਤਕ ਸਾਡੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਂਸਾ ਚ ਕਵਤਾ-ਕਹਾਨਿਆਂ ਤੇ ਲੇਖ ਬਗੈਰਾ ਲਿਖਦੇ ਆਵਾ ਕਰਦੇ ਨ ਤਤਥੈ ਜਮ੍ਮੂ ਦੇ ਕਵਿ, ਤੇ ਲੇਖਕ ਸਾਡੇ ਪਾਸ੍ਸੈ ਧਿਆਨ ਗੈ ਨੇਈ ਦਿੰਦੇ। ਪਤਾ ਨੇਈ ਤੰਦੇ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਤਿ ਨੇਹ ਕੌਡੇ ਤੁਪੇਕਾ ਭਾਵ ਕੀ ਨ? ਜਮ੍ਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਕਲਚਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹਿਨ੍ਦੀ ਸ਼ੀਰਾਜਾ ਦੇ ਫਰਵਰੀ-ਮਾਰਚ 1999 ਦੇ ਅੰਕ 6 ਚ ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰਥਮੀਨਾਥ ਮਧੁਪ ਹੋਰੋਂ ਸਾਡੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਂਸਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਕ ਵਿਸ਼੍ਵਤ ਲੇਖ ਲਿਖਿਥੈ ਸਾਡੇ ਬਾਰੇ ਚੇ ਜੇਹਡੀ ਲਲਲਦਧਿਦ ਸਮੇਤ ਕੇਇਥੈ ਕਵਿਥੈ ਦਿਧੈ ਕਵਿਤੈਂ ਦੇ ਕਵਿਤਾਂਸਾ ਤੁਦ੍ਧੁਰਤ ਕਰਿਥੈ ਜੇਹਡੀ ਗਲਲ ਕੀਤੀ ਦੀ ਐ, ਤਸਦੀ ਜਿਨੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਂਸਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਘਟ੍ਹ ਐ। ਲੇਖਕ ਆਖਦਾ ਐ ਜੇ ਜਮਾਨਾ ਕਦੀਮੀ ਚ ਪ੍ਰਸਿੰਢ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਕਵਿਧਿਤ੍ਰੀ ਲਲਲੇਖਵਰੀ ਨੇ ਸਾਡੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਂਸਾ ਚ ਇਥੈਂ ਆਕਖੇਆ ਹਾ -

‘केंचन येंज छ्य शिहिज्य बूझी
न्यवर देरौ शुहुल करौ।’

अर्थात् केइयें दियां पल्नियां ठंडे चनार आहला लेखा न। ओह बाहर औन जे इसदी घनी
छों दे थल्लै खुशी दा साह लैन।

उर्दू दे मशहूर कवि ने इक बारी असें चनारें दी तरीफ करदे होए अपना उद्गार इ'यां
प्रगट कीते हे-

‘जिस खाक के ज़मीर में हो आतशे-चिनार’
मुमकिन नहीं कि सर्द हो वह खाक अरज़मन्द।”

फ़ारसी कवि खज़र खान आखदे न-

‘निगारे आंचिना दस्ते चिनार अस्त,
कि कोई दस्ते परवरदश बहार अस्त।’

कश्मीरा दे हिन्दी कवियें बी असें चनारें दी प्रशंसा च कई कविता रची दियां न। मसाल
दे तौर पर-

बहुत उदास है। चिनार की घनी छाया।
पत्ते षड़यन्त्र रच रहे। जड़ों को उखाड़ने का।

डॉ. अग्नि शेखर के कविता संग्रह च- ‘किसी भी समय में’ बिच्च साढ़े बारे च पंज
कविता सम्मिलित न।

महाराज कृष्ण संतोषी अपनी कविता- ‘बर्फ पर नंगे पांव’ की एक विस्थापित गर्भवती
स्त्री’ शीर्षक कविता च आखदा ऐ-

“मैंने मांगा तुम्हारे लिए मेरे बच्चे,
चिनार से उसका कद।” बगैरा-बगैरा

ते फ्ही कश्मीर घाटी च जिने बी हस्त-शिल्प दे कम्म न जि'यां लक्कड़ी दियें चीजें
दे, पेपर मॉशी दा, कलीन, साड़ियां शाल बगैरा दे सभनें च कुतै नां कुतै असें गी ज़रूर आदर-
मान पूर्वक थाहर मिले दा ऐ, पर जम्मू आहले क्या लेखक, कवि ते साहित्यकार ते क्या कारीगर
ते शिल्पी साढ़े बारे च सब चुप्प ते खमोश न। बस, असें गी इ'यै उपेक्षा भरोची निम्मोज्ञानी
दिन रात परेशान करा करदी ऐ।

○○○